

SKT. PETERSBORG OG EUROPA

”To gange hver nat deles Leningrad i to, broklapperne åbnes og skibe sejler ind i Rusland eller modsat – sætter af fra fastlandssoklen mod mål i den vestlige verden.

Med store mellemrum glimter lamperne langs kajen. Mågerne slås om et eller andet, måske om ringene i vandet – så langt øjet rækker, og det er ikke langt. Derpå skjules alt i tåge, også statuerne på Vinterpaladsets tag.

En lyd af sluserne. På det blanke fortov glider skyggen af to frakker og en kasket forbi.

Med et blegner den blågråbrune himmel som mindes den en tidligere tilstand. Er det en stjerne, der lyser? Eller er det byens lys, der farver himlens bug?”

Det er grafikeren og forfatteren Dea Trier Mørch, der i sin vemodige og sansede bog ”Sorgmunter socialisme” fra 1968 så levende beskriver et fænomen, der er helt specielt for Skt. Petersborg. De mange broer over Neva-floden og broklapperne, der som kæmpebjørne rejser sig på bagbenene og åbner for, at byen kan skabe forbindelse til den store vide verden. Dea beskriver fænomenet ved vintertid. Men mindst lige så fascinerende er sceneriet om sommeren og helt specielt i de såkaldt hvide nætter i juni måned. Dette specielle fænomen, når natten ikke bliver helt mørk, men hvor dagen kun hviler sig et øjeblik for så igen at lyse op til fuldt blus. Så er skyggerne særlig tydelige i den lette dis, som vandet udånder i nattetimerne. Alt får et mystisk skær, og man er sikker på at se Dostojevskijs og Gogols små mennesker, der lever på livets skyggeside, liste hjem langs kajen. Måtte ingen lade sig snyde for denne oplevelse under et ophold i Skt. Petersborg.

Med Fjodor Dostojevskij bevæger vi os om bag ved de glitrende paladsfacader og ind i storbyens små lumre og stinkende gyder. Han nåede personligt i løbet af sine 26 år i Skt. Petersborg at bo 20 forskellige steder – på stadig flugt fra sine forlæggere og kreditorer. Han havde på sine mange bosteder rige muligheder for at samle råstof til beskrivelsen af den evigt sultne og gældsplagede student *Raskolnikov* og hans gustengule kvistkammer i romanen *Forbrydelse og straf* fra 1866. Raskolnikov er besat af tanken om det rationelle overmenneske, der er herre over liv og død og derfor højt hævet over loven. Koldblodigt og helt uden skrupler myrder han en led gammel pantelånerske – det vil sige et individ, der kun volder skade i samfundet. Men efterfølgende viser det sig, at også Raskolnikov er et syndigt menneske, der kun kan frelses gennem anger og nåde. Han bliver martret af moralske efterveer, og gennem et raffineret psykologisk og kriminalistisk spil bringes han til en tilståelse. En fremragende krimi er der tale om – blot kender vi forbryderen og forbrydelsen fra første side. Plottet ligger i afdækningen af forbrydelsen og tilståelsen.

Raskol betyder på russisk ”splittelse”. Raskolnikovs indre splittelse mellem en vestligt inspireret amoralsk individualisme og en spontan, kristen næstekærlighed afspejler den ydre splittelse mellem rationalitetens amoralske og hovmodige by, Skt. Petersborg og inderlighedens og ortodoksiens oprindelige Rusland – læs Moskva.

Dermed er vi midt i et evigt tema - dramaet om Ruslands problematiske forhold til Europa. Et drama, hvor Skt. Petersborg har spillet hovedrollen. Og som er i gang den dag i dag. Når man ser 1700-tals prospekter af byen, er det påfaldende, at himmel og rum stræber efter at gøre byen til en del af et større univers. Sigtelinjer rækker mod en fjern horisont – et fænomen, der lader beskueren ane, at bagved ligger resten af det Europa, som det er muligt at nå. Ruslands genspejling i Europa var fra første færd tænkt som Skt. Petersborgs eksistensberettigelse – dens *raison d'être*. Den skulle

ikke blot være et konkret vindue til Europa, men en åben dør, gennem hvilken Europa gjorde sin entre i Rusland og russerne entrede verden.

For Ruslands uddannede elite var Europa mere end et turistmål. Det var intet mindre end et kulturelt ideal og en kilde til dens civilisation – at rejse til Europa var at sammenligne med en pilgrimsfærd. Nogle talte om, at russeren havde to fædrelande – Rusland og Europa. Komponisten Pjotr Tjajkovskij (1840-93) længtes efter Europa, når han var hjemme, og efter Rusland, når han var i udlandet. Imperatoren selv – Peter den Store - havde ved sin første udlandsrejse, der varede et helt år, fastlagt en model for rejsen – det skulle være en eksistensiel længsel efter forbedring og oplysning. I de følgende to hundrede år fulgte hans og hans efterfølgeres undersåtter denne model. Den nye hovedstads adelige sønner drog til universiteterne i Paris, Göttingen og Leipzig. De forskellige kunstarter sendte deres unge til Europa for at lære verdslige grundtræk – malerne til Frankrig og Holland, digterne til Paris og musikerne til Italien.

Dannelsesrejsen til Europa blev et must for adelen i 1800-tallet. Den gik til Paris og Wien, men England var trods alt i begyndelsen favoritmålet – senere skarpt forfulgt af det Frankrig, der efter 1830 *havde* rystet revolutionstidens rystelser og vildskud af sig. England var hjemlandet for en velhavende, indflydelsesrig og uafhængig adel, der afprøvede nye driftsmetoder. England blev i lang tid det eftertragtede mål for en adel, der i 1762 var blevet fritaget for den påtvungne militære eller civile tjeneste, som tsar Peter havde pålagt den. Det udviklede sig til en veritabel anglomani, som nationaldigteren Pusjkin fandt anledning til at advare mod med ordene ”russisk korn vil ikke gro på udenlandsk maner”. Men hans adelige landsmænd flokkedes alligevel til de britiske øer – for at lære om det sidste nye i livsstil og smag, i godsdrift og haveindretning og for at købe det allernyeste, der var nødvendigt for en civiliseret livsstil.

Rejselitteratur kom på mode – størst betydning inden for denne genre fik forfatteren og historikeren *Karamzins* (1766-1826) *En russers rejsebreve* fra 1791. Den var med til at opdrage en hel generation i europæiske værdier og livsstil. Karamzins rejse var gået gennem Polen, Tyskland og Schweiz – derfra gennem revolutionstidens Frankrig og via England hjem til Rusland. Hans bog blev mange russeres første møde med Europa, og den blev en uundværlig guide i bagagen, når de selv drog vestpå. Den blev også en lærebog i takt og tone, den tids Emma Gad. Karamzin nærmede sig Europas kulturskatte – ikke som en uvidende barbar, men som et kultiveret menneske, der allerede var fortrolig med dem. Meningen var at præsentere Europa som noget, der var tæt forbundet med Rusland – med andre ord som en civilisation, som Rusland allerede var en del af.

Men Karamzin udtrykte også den usikkerhed, som alle russere følte i deres konfrontation med Europa. Overalt blev han mindet om sine egne primitive vaner og holdninger og om Ruslands tilbagestående – ikke mindst i det billede af Rusland, som hans europæiske samtalepartnere afslørede. Sommetider fik det ham til af bare mindreværdsfølelse at overdrive russiske landvindinger. Under alle omstændigheder kom han til den konklusion, at europæere tænkte på en anden måde, end han selv gjorde. Efter et århundredes europæisering var den måske kun en overfladisk fernis. Den var mere blevet til manerer og konventioner end til en integreret del af russerens mentale verden.

Karamzins tvivl gik i arv til mange uddannede russere i eftertiden, og den kan såmænd spores den dag i dag, når de skal definere deres europæiskhed. Usikkerhed, misundelse, resignation, overdreven national stolthed, grænsende til chauvinisme blev nøgleord i russerens nationale bevidsthed i forhold til Europa. Og hans reaktion blev at spejle sin egenart i vesteuropæerens

påståede dårlige egenskaber – han var moralsk korrupt, dekadent, overfladisk, falsk, materialistisk og egoistisk. For mange russere blev dannelsesrejsen anledning til en filosofisk diskussion af det kulturelle forhold mellem Rusland og Europa – af, hvad der var bedre, og hvad, der var dårligere.

Hos nogle som *Aleksander Herzen* og Fjodor Dostojevskij førte tankegangen til en messianistisk vision om, at det var Ruslands rolle i historien at redde det faldne Vesten – begrundet i specielle russiske egenskaber, der var formet som negationer til vesteuropæerens ovenfor anførte egenskaber. Overfor hans moralske korruption stod russerens moralske renhed, overfor overfladiskhed – fordybelse og inderlighed, overfor materialisme og egoisme – åndelighed og kollektivism. Hvis Rusland ikke kunne blive rigtig del af Europa, kunne det opbygge en national stolthed over at være forskellig. I denne mytologi blev *den russiske sjæl* tildelt en større moralsk værdi end Vestens materielle landvindinger.

Men med disse sidste overvejelser har jeg bevæget mig ind på et problemkompleks, som rettelig hører hjemme – ikke i Skt. Petersborg, men i Moskva. Her gav det i 1830'erne og 1840'erne anledning til en veritabel kulturkamp. Petersborgeren var imidlertid aldrig i tvivl om, at han/hun levede i Europa. Og hvis denne bys indbyggere alligevel skulle komme i tvivl, behøvede de blot at kigge ud af vinduet, gå sig en tur på hovedgaden Nevskij eller slå et slag ind omkring den store plads foran Vinterpaladset. Det var i Moskva, at kulturkampen mellem Rusland og Europa udspillede sig i 1840'erne – og i virkeligheden er den aldrig blevet afsluttet, men dukker op gang på gang – også i dag. Men det er en anden historie.